

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Марина БРАГІНА

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
 Національної академії прокуратури України,
 юрист 1 класу
 lex85_08@mail.ru

УДК 341.98

ЮРИСДИКЦІЯ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ І КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВАХ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Ідею єдиного європейського простору було закріплено в перших договорах про створення Європейського Союзу (ЄС). За останні 15 років напрацьовано значну законодавчу базу, яка регулює правову діяльність держав – членів ЄС.

Європейський Союз – одне з небагатьох інтеграційних об'єднань, наділених широкими повноваженнями у сфері співпраці судових органів держав-членів у цивільних і комерційних справах.

На сьогодні законотворчість ЄС, як зазначає К. Крамер, спрямована на реформування національних систем держав – членів ЄС, а тому дедалі більше стосується галузей цивільного та цивільного процесуального права, що матиме позитивні наслідки у майбутньому [1].

Головне завдання цієї діяльності визначене у Договорі про Європейський Союз [2] і полягає у забезпеченні його громадянам простору свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх юрисдикційних кордонів.

У зарубіжній доктрині приділено увагу етапам створення та розвитку законодавства Європейського Союзу в контексті інтеграції та пов'язаних з нею процесів уніфікації правового регулювання інституту

визнання й виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах.

Основні ідеї регулювання у Європейському Союзі питань визнання та виконання судових рішень, ефективності їх застосування досліджували, зокрема, такі європейські науковці, як О. Ландо, А. Ротунда, Х. Шак, А. Ниїтса, У. Магнус, П. Манковски, А. Міллс.

Становлення законодавства ЄС у сфері визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах почалося після закріплення цього інституту у ст. 220 Римського договору від 25 березня 1957 року [3], в якій, зокрема, передбачено спрощення формальностей для взаємного визнання та виконання судових і арбітражних рішень.

На підставі зазначеного договору 27 вересня 1968 року шість держав-членів прийняли Брюссельську конвенцію з питань юрисдикції та примусового виконання судових рішень щодо цивільних і комерційних спорів (Конвенція) [4].

Конвенція застосовується щодо будь-яких комерційних і цивільних спорів незалежно від того, розглядається спір судом чи трибуналом (судом спеціальної юрисдикції), за винятком податкових, митних та

адміністративних спорів, а також цивільного стану, право- і дієздатності, законного представництва фізичних осіб, майнових прав, які виникали із шлюбних відносин, заповітів і спадщини, соціального забезпечення, арбітражу, банкрутства, позовів, що стосуються ліквідації неспроможних компаній, інших юридичних осіб, суддівських домовленостей, мирових угод та деяких аналогічних спорів.

У Конвенції особливу увагу приділено питанням юрисдикції. Так, основним принципом визначення компетентного суду є постійне місце проживання особи-відповідача, щодо якого будуть діяти правила юрисдикції, які стосуються громадян цієї держави.

Положення Конвенції закріплюють як загальні, так і спеціальні норми юрисдикції. Зокрема, особи, які не мають постійного місця проживання у Договірній державі, можуть бути відповідачами в іншій Договірній державі (спеціальна юрисдикція). Наприклад, у спорах, що виникають із договорів, – у судах за місцем виконання договору; у спорах, що виникають з цивільних правовідносин, деліктів і квазіделіктів, – у судах за місцем спричинення збитків тощо.

У практичній діяльності нерідко виникає питання про визначення місця спричинення збитків. Тому Судом у справі C-168/02 (Rudolf Kronhofer v. Marianne Maier and Others) надано роз'яснення, що місцем спричинення збитків є місце безпосереднього вчинення дій, які спричинили збитки позивачу, навіть якщо це відбулось у державі іншій, ніж місце проживання позивача або місцезнаходження активів, які він втратив [5].

Також у Конвенції розглянуто питання юрисдикції у спорах про страхування та споживчих спорах. Так, у ст. 8 цього документа передбачено, що спори про страхування можуть розглядатися за місцем постійного проживання страховика, за місцем постійного проживання страхувальника або за місцем розгляду позову до головного страховика.

У випадку, якщо страховик не має постійного місцеперебування у Договірній державі, однак у нього там є своя філія, представництво або інша установа, така

особа вважається доміцильованою у цій Договірній державі, якщо йдеться про спори, що стосуються діяльності філії, представництва або іншої установи.

Конвенцією допускається зміна юрисдикції лише спеціальною угодою за умови, що її укладено після виникнення спору, якщо ця угода дає змогу страхувальнику, застрахованій стороні або бенефіціару подавати позови в інші суди, не ті, які визначено у Конвенції. Також якщо угоду укладено зі страховиком, який не доміцильований у Договірній державі, за винятком, коли страхування є обов'язковим або стосується нерухомого майна в Договірній державі.

Як зазначалось, у Конвенції висвітлено питання юрисдикції споживчих спорів і надано визначення цієї категорії спорів. Зокрема, споживчими визнаються спори, якщо вони виникають з договорів про продаж товарів у розстрочку; про надання кредиту, який повертається частинами; або будь-яку іншу форму кредиту, якщо він призначений для фінансування продажу товарів, а також якщо вони виникають з будь-яких інших договорів про поставку товарів та договорів про надання послуг за умови, що в державі доміцилія-споживача виконанню договору передувала спеціальна пропозиція, адресована йому, або реклама, та споживач виконав певні дії в цій державі, необхідні для укладення договору.

Особливостями юрисдикції вказаної категорії спорів (ст. 14 Конвенції) є право споживача подавати позов до іншої сторони у договорі як у державі, де ця сторона має постійне місце проживання, так і в суди держави свого доміцилія. Друга сторона договору може подавати позов до споживача лише в суди тієї держави, де споживач має постійне місце проживання. Так само, як і в спорах про страхування, сторони мають можливість змінити юрисдикцію суду лише за умов, визначених у ст. 15 Конвенції.

Окрім спеціальної юрисдикції положення Конвенції регулюють виключну юрисдикцію. Зокрема, у справах, об'єктом яких є речові права на нерухоме майно або володіння нерухомим майном (на правах оренди, найму), юрисдикцію мають суди держави за місцезнаходженням майна; у справах, об'єктом яких є дійсність внесення до пуб-

лічних реєстрів, – суди держави, яка веде ці реєстри (ст. 16 Конвенції).

Крім того, виключну юрисдикцію мають суди щодо розгляду будь-яких спорів, які виникають або можуть виникнути з визначених відносин, за умови, що сторони (одна або кілька), які мають постійне місце проживання у Договірній державі, домовились про виключну юрисдикцію суду вказаної держави. Така домовленість повинна бути укладена у формі, яка відповідає загально-визнаній практиці (ст. 17 Конвенції).

З метою уникнення суперечностей у тлумаченні та застосуванні вказаної норми Судом у справі *C-159/97 (Trasporti Castelletti SpA v. Hugo Trumpy SpA)* роз'яснено, що «форма, яка відповідає загально-визнаній практиці», повинна ґрунтуватись на звичаях міжнародної торгівлі, без урахування особливих вимог національного законодавства, які застосовуються до аналогічних видів договорів [6].

Незважаючи на позитивні напрацювання, Конвенція не вирішила всіх питань щодо визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, а в практиці Суду застосовувались різні підходи до вирішення колізійних спорів з цих питань. За таких умов вказаний інститут потребував подальшої уніфікації.

Тому було прийнято рішення про необхідність модифікації Конвенції. У 1997 році Рада ЄС призначила групи представників *ad hoc* від держав – членів Союзу, Республіки Ісландія, Королівства Норвегія та Швейцарської Конфедерації для роботи над переглядом Брюссельської конвенції 1968 року. Відповідно до повноважень, наданих ст. 220 Римського договору [3], робоча група *ad hoc* у 1999 році закінчила роботу з модифікації Конвенції.

Після прийняття та набрання чинності Амстердамським договором [7] та отримання ЄС нових повноважень у сфері співпраці судових органів у цивільних справах робоча група внесла зміни до проекту Конвенції та вже 14 липня 1999 року представила новий проект для його подальшої інкорпорації у право ЄС у формі регламенту.

У результаті Радою ЄС 22 грудня 2000 року було прийнято Регламент № 44/2001 про юрисдикцію, визнання та

виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах (*Brussels I, Регламент*) [8], який набрав чинності 1 березня 2002 року. Більшість положень, що містить Брюссельська конвенція 1968 року, було закріплено у Регламенті, прийнятому з урахуванням тлумачень Суду ЄС. Цей документ уніфікував колізійні норми з питань юрисдикції і мав на меті поліпшити, розширити і поглибити судове співробітництво у цивільних справах між державами-членами згідно з вимогами ст. 73 Амстердамського договору [7].

Також під час прийняття *Brussels I* Радою ЄС було зазначено, що правила про юрисдикцію повинні бути передбачувані та засновані на принципі, що полягає у визначенні юрисдикції місцем постійного проживання відповідача за винятком, коли предмет спору або автономія сторін є визначальним фактором. Місцеперебування юридичних осіб повинно визначатися автономно, щоб зробити загальні правила більш чіткими та уникнути конфлікту юрисдикції (п. 11 Регламенту).

З метою уникнення конфлікту юрисдикції у *Brussels I* надано визначення «місця виконання зобов'язання». Відповідно до ст. 5 Регламенту, якщо угодою сторін не встановлено інше, місцем виконання зобов'язань у разі продажу товарів визнається місце на території держави-члена, куди згідно з договором товари були поставлені або повинні бути поставлені.

Проте виникає запитання, до якого суду звертатися з позовом, якщо за договором є кілька місць поставки товарів.

У справі *C-386/05 (Color Drack GmbH v. Lexx International Vertriebs GmbH)* Суд роз'яснив, що у разі виникнення спору, в якому є кілька місць поставки товарів, розгляд такого спору підпадає під юрисдикцію суду, на території якого здійснюється основне місце поставки. У разі відсутності цього чинника позивач може подати позов до суду за місцем свого вибору [9].

Brussels I закріпив ще одну особливість розгляду справ судами ЄС. Так, суд, який виносить рішення, не обов'язково має використовувати правила юрисдикції Регламенту та вимагати підтвердження доміцилію відповідача в державі-члені. Факт викорис-

тання судом правил юрисдикції, не включених до переліку Регламенту, не впливає на юридичну силу рішення (статті 33, 36, 71) [8].

Наведена теза викликала критику багатьох європейських дослідників. Зокрема, А. Бріггс та П. Різ вказують, що використання Регламенту для отримання визнання або виконання судового рішення стосовно сторони, не доміцільованої у державі-члені, не є прийнятним. Такі рішення отримують загальноєвропейську силу та національну юрисдикцію, що певним чином обмежує права інших держав – членів ЄС, оскільки основний принцип дії вказаного Регламенту – взаємність [10].

Варто зазначити, що положення Brussels I містять винятки щодо юрисдикції як для країн-учасниць лише вказаного Регламенту, так і тих, які є одночасно учасницями Конвенцій, зокрема для Німеччини, Австрії та Угорщини. Відповідно до ст. 65 Регламенту виключено підстави для юрисдикції у цих країнах щодо позовів, які вбачаються з довіреностей, поруки та інших спорів за участю третіх сторін. Водночас у ч. 2 ст. 65 надано роз'яснення, що рішення, винесені на підставі п. 2 ст. 6 та ст. 11 Регламенту (спеціальна юрисдикція), визнаються в обох країнах, крім того, інші держави-члени зобов'язані визнавати силу рішень, прийнятих згідно з німецьким або австрійським правом.

Brussels I не стосується деяких конвенцій, які містять окремі питання про юрисдикцію (ст. 71 Регламенту). Однак якщо одна сторона не є учасником застосовуваної конвенції з конкретного питання, то визнання та виконання рішень провадяться за правилами Регламенту. Якщо ж визнання і виконання рішень регулюються Конвенцією, сторони на власний розсуд можуть використовувати положення Регламенту.

Таким чином, Регламент у цілому замінив Брюссельську конвенцію 1968 року та став обов'язковим для виконання у державах – членах ЄС, за винятком окремих суб'єктів (Ірландія, Данія).

На думку Т. Крюгера, Регламент, незважаючи на його позитивні сторони, необхідно доопрацювати, особливо стосовно питань юрисдикційного характеру, які мають бути розширені та уточнені [11].

У звіті Комісії ЄС від 21 квітня 2009 року щодо стану застосування Регламенту зазначалось, що його положення здебільшого використовувались у великих економічних центрах і прикордонних регіонах. Правил юрисдикції зазвичай дотримувались щодо невеликої кількості випадків (1% усіх цивільних справ). На думку членів Комісії ЄС, Brussels I вважався вдалим інструментом, який сприяв розвитку трансграничного судового процесу шляхом впровадження ефективної системи правової співпраці на засадах введення комплексних правил юрисдикції, координації паралельних засідань та виконання судових рішень. Така система судової співпраці була успішно адаптована до інституційного середовища та сучасного життя [12].

Загалом позитивно оцінюючи Регламент, Комісія ЄС дійшла висновку, що положення правил юрисдикції, визнання та виконання судових рішень мають бути удосконалені. Цьому процесу сприяло і введення у грудні 2009 року європейського громадянства.

Так, у преамбулі до Стокгольмської програми зазначалось, що європейське громадянство повинно перетворитися з абстрактної ідеї у конкретну реальність та забезпечити громадянам ЄС реалізацію фундаментальних прав і свобод як у ЄС, так і за його межами [13].

Стокгольмська програма містила План дій щодо уніфікації норм у сфері цивільного судочинства. Вона була розрахована на 5 років (2010–2014 роки) і передбачала такі заходи щодо уніфікації цивільного процесуального права ЄС: подальшу імплементацію принципу взаємного визнання судових рішень; посилення взаємної довіри; підтримання економічної активності за допомогою законодавчих проєктів щодо виконання судових рішень.

Результатом реалізації зазначених заходів стало прийняття Радою ЄС 12 грудня 2012 року Регламенту (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, який набрав чинності 10 січня 2015 року (Brussels II, новий Регламент) [14].

Як у Brussels I (п. 8 Преамбули), так і у Brussels II (п. 13 Преамбули) міститься вимога про наявність зв'язку між судовими про-

цесами, до яких застосовуються положення відповідного регламенту, та територією держави-члена, визначеної Регламентом.

Новацією у Регламенті ЄС № 1215/2012 є те, що з метою захисту споживачів і найманих працівників за наявності виключної юрисдикції суду держави-члена та автономії сторін певні норми, що стосуються визначення юрисдикції, поширюються на відповідача незалежно від його доміцилію, тобто незалежно від того, у якій державі-члені або не члені ЄС знаходиться його постійне місце проживання чи перебування (п. 14 Преамбули). Крім того, у Brussels II особливу увагу приділено автономії та спеціальній юрисдикції.

У новому Регламенті вказано на автономність угоди про винятковий вибір суду (ст. 25). Так, угода про юрисдикцію, яка є частиною іншої угоди, повинна тлумачитися як угода, яка не залежить від інших умов угоди, складовою якої вона є.

Також встановлено найбільш сприятливі норми юрисдикції для споживачів і працівників за трудовими договорами (спеціальна юрисдикція). Зазначеній категорії надано право вибору суду, до якого вони звертатимуться за захистом свого права.

Наприклад, споживач має можливість подавати позов до суду держави його постійного місцеперебування незалежно від доміцилію іншої сторони (ст. 18), найманий працівник – позиватися до судів іншої, ніж та, де перебуває доміцильований роботодавець, держави-члена, де він має звичайне місце роботи і де він зазвичай здійснює свою діяльність, або де він востаннє виконав свою роботу, або де знаходиться або знаходився бізнес, де працював робітник (ст. 21). Іншими словами, наразі відповідач не обов'язково повинен проживати у державі – члені ЄС [14].

Зазначимо, що новий Регламент спрямований на виключення випадків ухвалення протилежних рішень у справах з одного і того самого предмета між тими самими сторонами (правило *lis pendens*).

Вказана норма полягає в тому, що у справі з одного і того самого предмета, між тими самими сторонами, провадження щодо якої було розпочате у судах різних держав-членів, будь-який суд, інший, ніж той, до якого

звернулися вперше, за власним рішенням призупинить провадження у справі доти, доки не буде встановлено юрисдикцію суду, до якого звернулися вперше. Коли таку юрисдикцію встановлено, будь-який суд, окрім зазначеного, повинен відмовитися від своєї юрисдикції (ст. 29). Новим Регламентом таку норму доповнено двома положеннями: у зв'язку з угодами про винятковий вибір суду (ст. 31); у зв'язку з розглядом справи у суді третьої держави (ст. 33).

Крім того, було встановлено, що у разі, якщо будь-яка зі сторін звернулася до суду, обраного сторонами на підставі угоди про винятковий вибір суду, будь-який інший суд держави-члена повинен призупинити провадження доти, доки обраний сторонами суд на підставі угоди не оголосить себе таким, що не має юрисдикції розглядати справу. Якщо обраний сторонами суд свою юрисдикцію визнав, тоді будь-який інший суд повинен відмовитися від своєї юрисдикції на користь першого (ст. 31).

Важливою новацією стало введення так званого *international lis pendens*, що означає розширення сфери дії нового Регламенту, адже тепер правило *lis pendens* застосовується при розгляді справи судом третьої держави (держави, що не є членом ЄС), тобто держави, на яку положення Brussels II не поширюються [15].

У Європейському Союзі чинне законодавство постійно удосконалюється, про що свідчить прийняття 26 липня 2013 року змін до Регламенту (ЄС) № 1215/2012. Тобто цей процес почався ще до набрання чинності Brussels II. Вказані зміни стосуються запровадження Єдиного Патентного та Benelux судів, основне завдання яких – встановити єдині правила юрисдикції під час розгляду справ з інтелектуальної власності, тим самим закласти основу унітарного патентного захисту в Європейському Союзі [16].

Дослідження особливостей юрисдикції визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах дає змогу дійти висновку, що юрисдикція має комплексні ознаки й визначає компетенцію судів держав – членів ЄС у цій сфері. Також юрисдикція обумовлює існування чітких процесуальних форм здійснення судочинства, які мають конститутивне

значення, оскільки визначають спосіб здійснення юрисдикційних повноважень під час розгляду, визнання та виконання судових рішень у вказаній категорії спо-

рів, у яких втілюється судова юрисдикція і які мають безпосередній вплив на безпеку та правопорядок Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. *Kramer X.* European Private International Law: The way forward / X. Kramer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.xandrakramer.eu/>
2. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/>
3. Treaty establishing the European Economic Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427795399340&uri=CELEX:11957E/TXT>
4. Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters 1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:41968A0927%2801%29>
5. Case C-168/02 Rudolf Kronhofer v. Marianne Maier and Others [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62002CJ0168>
6. Case C-159/97 *Trasporti Castelletti SpA v. Spedizioni Internazionali SpA* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61997CJ0159>
7. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11997D%2FTXT&qid=1427796506185>
8. О юрисдикции, признании и исполнении судебных решений по гражданским и коммерческим делам: Регламент № 44/2001 Совета ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a84
9. Case C-386/05 (*Color Drack GmbH v. Lexx International Vertriebs GmbH*) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62005CJ0386&qid=1427273265995>
10. Briggs & Rees: Civil Jurisdiction & Judgments. London, 2009. – P. 429.
11. *Kruger T.* Civil jurisdiction rules of EU and their impact on the third states / T. Kruger. – Oxford: University Press, 2008. – P. 469.
12. Report from the commission to the European parliament, the council and European economic and social committee on the application of Council Regulation (EC) № 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/report_judgements_en
13. The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting citizens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52010XG0504%2801%29>
14. Regulation (EU) № 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427802461925&uri=CELEX:32012R1215>
15. *Génova R.* Reformas procesales también en Europa. El nuevo Bruselas I / R. Génova [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expansion.com/2013/01/16/juridico/opinion/1358364641.html>
16. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Regulation (EU) № 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/civil/files/com_2013_554_en.pdf

Марина БРАГИНА

ЮРИСДИКЦІЯ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ І КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВАХ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Досліджено особливості визначення юрисдикції визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах в ЄС у контексті процесів уніфікації колізійних норм. Проаналізовано основні нормативні документи та практику Суду ЄС.

Ключові слова: Brussels I; Brussels II; юрисдикція; визнання та виконання судових рішень; уніфікація норм; Європейський Союз.

Марина БРАГИНА

ЮРИСДИКЦИЯ ПРИЗНАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ ПО ГРАЖДАНСКИМ И КОММЕРЧЕСКИМ ДЕЛАМ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Исследованы особенности определения юрисдикции признания и исполнения судебных решений по гражданским и коммерческим делам в ЕС в контексте процессов унификации коллизионных норм. Проанализированы основные нормативные документы и практика Суда ЕС.

Ключевые слова: Brussels I; Brussels II; юрисдикция; признание и исполнение судебных решений; унификация норм; Европейский Союз.

Marina BRAGINA

ACKNOWLEDGEMENT AND ENFORCEMENT JURISDICTION OF COURT DECISIONS IN CIVIL AND COMMERCIAL CASES IN THE EUROPEAN UNION

The article deals with the peculiarities of jurisdiction recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters in the EU in the context of the unification of conflict rules on jurisdiction. The basic regulations and practice of the EU Court of Justice.

Keywords: Brussels I; Brussels II; jurisdiction; recognition and enforcement of judgments; the unification of rules; European Union.

